

BİR YABANCININ GÖZÜ İLE EYLÜL 1730 İSTANBUL İSYANI

Tofig MUSTAFAZADE*

Öz

15 Temmuz 2016 darbe girişimi, böyle durumların önlenmesi için Türkiye tarihinde baş göstermiş darbe ve isyanların tarihini inceleyip lazım gelen sonuçları çıkarmamız gerektiğini bir daha ortaya koymuştur. Osmanlı Devleti'nin sınırları dahilinde zaman zaman meydana gelen olaylardan biri de 1730 Patrona Halil İsyanı'dır. Bu makalede, adı geçen isyanın nasıl patlak verdiği, gidişatı, sonuçları; o dönemde Rusya'nın İstanbul'da diplomatik temsilcisi olan İvan Neplyuyev'in kendi hükümetine sunmuş olduğu detaylı bir raporuna dayanılarak tetkik edilecektir.

Anahtar Kelimeler: *İvan Neplyuyev, Patrona Halil İsyanı, Sultan III. Ahmed.*

Abstract

SEPTEMBER 1730 ISTANBUL REBELLION THROUGH THE EYES OF A FOREIGNER

In order to prevent incidents like July 15, 2016 coup attempt, it is necessary to investigate the history of coups and revolts in the history of Turkey in order to draw essential conclusions. One of the incidents that took place from time to time in the Ottoman Empire was Patrona Halil Rebellion which happened in 1730. The beginning, course and results of the rebellion in terms of a detailed report sent to his government by Ivan Neplyuyev, who was Russia's diplomatic agent in Istanbul at that time, will be studied in the article.

Keywords: *Ivan Neplyuyev, Patrona Halil Rebellion, Sultan Ahmed III.*

* Prof. Dr., Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Tarih Enstitüsü Genel Tarih Şubesi Müdürü.

E-mail: tofig20174@rambler.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7108-6348>.

Makalenin Geliş Tarihi: 17.02.2017, Makalenin Kabul Ediliş Tarihi: 18.04.2018.

Giriş

Patrona Halil İsyanı hakkında muteber ve ayrıntılı bilgi bazı kaynaklara göre Sultan III. Ahmed'in mühürdarı, 1753-1764 yılları arasında birkaç defa Reîsülküttâblık vazifesinde bulunmuş Abdi Efendi'nin kaleme aldığı, "Abdî Târîhi"ndedir. Bu eserin resmî adı "Târîh-i Sultan Mahmud Han ibn Sultan Mustafa Han"dır. Diğer bir mühim eser ise resmî saray tarihçisi olmasa da dönemin olaylarına şahitlik eden Ahmed B. Mahmud'un "Târîh-i Göynüklü" eseridir.

Konu ile ilgili en kapsamlı araştırma, 1958 yılında Münir Aktepe tarafından yazılan "Patrona İsyanı (1730)" adlı kitaptır.¹ Aktepe, kitabı yazarken "Abdi Târîhi", III. Ahmed devrine ait bazı kaynaklar ve aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan çok sayıda vesikadan yararlanmıştıır. Kendisi, Patrona İsyanı zamanında İstanbul'da bulunan Fransa Büyükelçisi Marquis de Bonnac'ın hatıralarını da incelemiştir. Münir Aktepe, isyanın iktisadî ve malî sebeplerini ortaya koyarak; bu isyana içtimâî âmillerin tesirini, ayaklanmanın gelişmesinde iktidar mücadelesinin etkisini göstermiştir. Eserde, sonradan patlak veren Patrona Halil İsyanı ve onun neticeleri de araştırılmıştır.

Münir Aktepe'nin adı geçen eserinin yayınlanmasından kırk dört yıl sonra Songül Çolak, Berlin Devlet Kütüphanesi'nde muhafaza edilen bu eserden faydalanarak Patrona Ayaklanması hakkında geniş bir makale yazmıştır.²

Eylül 1730'da, İstanbul'da Sultan III Ahmed'in (1703-1730) devrilmesi ile sonuçlanan ayaklanma, Osmanlı Devleti'nin siyasî hayatına büyük etkiler yapmış önemli bir tarihî olaydır. Bu yüzden de söz konusu isyanın tarihi, Türk tarihçilerin yanı sıra bazı dünya tarihçilerinin de dikkatini çekmiştir. Fakat, literatürde ayaklanmanın nedenleri ve niteliğine farklı bakışlar vardır. Örneğin; bazı tarihçiler ayaklanmanın nedeninin Sadrâzam İbrahim Paşa'nın başarısız dış politikası olduğu kanaatindedirler. Diğerlerine göre; ülkenin ekonomik durumundaki kriz, söz konusu ayaklanmanın bir diğer temel ne-

¹ M. Münir Aktepe, **Patrona İsyanı (1730)**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1958.

² Songül Çolak, "Patrona Halil Ayaklanmasını Hazırlayan Şartlar ve İsyanın Pây-i Tahttaki Etkileri", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: 12, Ankara, 2002, s. 525-530; Bkz: <https://www.tarihtarih.com/syf:268suz=3845948> (Son Erişim Tarihi: 27.03.2018)

denidir³. Münir Aktepe'ye göre ise; *"1730 isyanında, daha evvelki isyanlara benzeyen taraflar çoktur; yalnız bu isyanda, diğerlerinden farklı bir cihet var ise, o da 1730 isyanına takaddüm eden devirde, devlet adamlarının Osmanlı İmparatorluğu içinde kültür ve medeniyet bakımından, bir teceddüt ve hattâ bir inkılâb yapmak istemeleri; buna mükabil, mühtelif sebepler ile eskiye bağlı olanların, kuvvetli bir şekilde muhalefetleriyle karşılaşmış bulunmalarıdır. Maamafih şu da muhakkaktır ki; bu teceddüt ve inkılâb hareketlerini başarmayı üzerlerine alanların, kendilerini sefihâne bir hayatın zevklerine kaptırmaları, iktisadî zorluklar içinde perişan bir hâlde bulunan halkın gayz ve kinini mucib olmuştur."*⁴

Fakat günümüzde, bu dönem hadiselerinin çeşitli kaynaklar ışığında ele alınarak tekrar değerlendirilmesine ihtiyaç vardır. O dönemde Rusya'nın İstanbul'daki diplomatik temsilcisi olan İvan Neplyuyev'in 30 Eylül 1730 tarihli raporunda bulunan ilginç bilgilerin, 1730 Eylül isyanının aydınlatılmasında yararlı olabileceği düşüncesindeyiz. I. Petro döneminin profesyonel Rus diplomatlarından biri olan İvan Neplyuyev, 1724 yılında İstanbul'da Türk-Rus antlaşmasının yapılması ve iki imparatorluk arasındaki savaşın önlenmesinde büyük rol oynamıştır. Osmanlı Devleti'nde on yıl süren hizmeti sırasında Neplyuyev, farklı kişilerle gizli iletişim kurabilmiş ve doğru bilgiler alabilmiştir.

İstanbul'da 17 Eylül'de (28 Eylül)⁵ başlayan ayaklanmanın her geçen saat yayıldığı, Neplyuyev'in verdiği rapordan⁶ anlaşılmaktadır. Sultan, isyanın bir an önce bastırılması için Sadrazam, Müftü ve Kaptan-ı Deryâ'yı öldürtmek zorunda kalmış, ama isyancılar bununla yetinmeyip Sultan Ahmed'i devirerek, yeğeni Mahmud'u tahta oturtmuşlardır.

İsyanın nedenleri arasında, 1699 yılında Osmanlı Devleti'nin ye-

³ Мейер М.С., "Восстание городских низов Стамбула 1730 г. (Причины и характер)", **Народы Азии и Африки**, 1963, Sayı: 4, s. 82; Aktepe, a.g.e, s. 181-182.

⁴ A.e.

⁵ 28 Eylül tarihinin belirtilmesinin nedeni, o zaman Rusya'da Gregoryan takviminden 11 gün geride olan Julyen takviminin kullanılmasıdır.

⁶ **Архив Внешней Политики России при МИД РФ** (Rusya İmparatorluğu Dış Politikası Arşivi), Фонд (Фон) №: 89. Сношения России с Турцией (Rusya'nın Türkiye ile İlişkileri Fonu), Опись (Liste): 1.1730 год, дело 2 (1730 yılı, Dosya: 2). (Bundan sonra AVPRİ şeklinde kısaltılacaktır).

nilgisi ve Avrupa'da büyük toprak kayıpları ile sonuçlanan on altı yıllık savaşlar dolayısıyla devletin maliyesi ve ekonomisinin bozulması gösterilebilir. 1703 yılında cülus eden Sultan III. Ahmed, hazineyi doldurmak için ne kadar çaba sarfetse de, durumu düzeltmek mümkün olmamıştı. Öte yandan saray çevresindeki zevk ve sefa, israf derecesine varan eğlenceler, helva sohbetleri v.s. halkı daha da kızdırmıştı. Safevî Devleti topraklarında yaşanan başarısızlıklar da ahalinin idareden yüz çevirmesine neden olmuştu.⁷

İsyanın ortaya çıktığı şartlardan hareketle, olayların gelişmesinde ve oluşumundaki temel faktörlerin gösterilmesi ile ilgili olarak tarihi literatürde olan bazı fikirlere dikkat çekelim: XVIII. yüzyılın başlarında Osmanlı devlet adamları Batı'nın sahip olduğu üstünlüğü kabul etmekle beraber, Avrupa'nın daha güçlü olmasına sebep olan şartları kendinde tatbik etmek için girişimlerde bulunmuşlardır.

III. Ahmed'in Sadrâzamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın sadareti zamanında askerî, idarî ve iktisadî sistemin düzeltilmesi hususunda çalışmalar başlatılmıştır. Münir Aktepe de 1730 isyanının çeşitli âmilleri sırasında en mühim unsurun malî ve iktisadî meselelere dayandığının altını çizmektedir:

“Hemen bütün garb eserlerinin, parayı çok seven, hasis bir adam olarak gösterdikleri III. Ahmed'in devrinde hazineyi doldurmak üzere vergiler artırılmış, maaşlar ise indirilmiş, aynı zamanda sikkelerin avarı azaltılmıştır,⁸ bazı mahallere yeni yeni vergiler de konulmuştu.⁹ Şark seferleri dolayısıyla yeniden seferî vergiler konmuş ve böylece reaya, hakikaten daha müşkil bir duruma girmişti.¹⁰ Damad İbrahim Paşa'nın bir taraftan İstanbul'u îmar, diğer taraftan padişahı memnun etmek maksadiyle inşâ ettirdiği kasırlara, köşk ve bahçelere, büyük bir masraf yapılmamış olsa dahi, onların inşâsına, askerden kesilen para ve halkdan alınan fazla vergiler esnasında teşebbüs edilmiş olması, her hâlde efkâr-ı umûmiyye üzerinde iyi bir tesir bırakmamış

⁷ H. Mustafa Eravcı, İlker Kiremit, “Lale Dönemi ve Patrona Halil İsyanı Üzerine Değerlendirmeler”, **Tarih Okulu**, Sayı: VIII (Eylül-Aralık 2010), s. 79-93.

⁸ Aktepe, **a.g.e.**, s. 3, 16.

⁹ **A.e.**, s. 5

¹⁰ **A.e.**, s. 8

olmalıdır. Mütemadi lâle eğlenceleri, helva sohbetleri, elçi dâvetleri ve sünnet düğünleri yanında, yeni yeni vergilerin konulması, milleti saraya, padişaha, onun etrafındakilere karşı, tahrik etmekten başka bir işe yaramıyordu”¹¹.

Devletin yolsuzlukların önüne geçememesi, voyvodaların, koca-başlıların, kadıların, nâiblerin ve diğer memurların vergi tahsili ve bunların miktarı meselesinde reyaya çeşitli eziyetler yapmaları, memlekette umûmi bir memnuniyetsizlik havası yaratmıştır. Böylece, gündün güne artan gayr-i memnunların ve bilhassa işleri bozulup fakirlik ve zaruret yüzünden İstanbul’a göç edenlerin, 1730 Patrona İsyanı’nda büyük tesirleri vardır.¹²

Münir Aktepe, 1730 isyanına içtimaî âmillerin tesirini de anlatarak yazar:

“1730 isyanının âmilleri arasında, İbrahim Paşa sadaretinde göze çarpan sefahatın, zevk ve sefa âlemlerinin dahi tesiri bulunduğu muhakkaktır. Halk sefaletle yakın bir zaruret içinde ömür sürerken, başda padişah olduğu hâlde, bütün devlet ricalinin birbirleriyle rekabet edercesine israf ve sefahatte bulunmaları, İstanbul’un muhtelif yerlerinde saraylar, kasırlar, bahçeler yaptırıp buralarda eğlenceli ve sefihâne bir hayat geçirmeleri, isyanın müteaddid âmilleri arasında ayrıca bir ehemmiyeti hâizdir.”¹³

Görüldüğü üzere; 1730 Patrona İsyanı arefesinde İstanbul’da bariz şekilde bir buhran hüküm sürmekte olup, halk işsizlik, parasızlık ve gıdasızlıktan şikayetçi idi. Münir Aktepe, isyana sebep olan içtimaî âmillerden söz ederken şunların da altını çizmektedir:

“Açlık ve sefalet içinde bulunan bir millet, karşısında her gün gülüp oynayan, bir zevk mahallinden diğerine koşan devlet ve milletin işlerini ihmâl eden hükümet erkânı ile bir hükümdarı görürse, elbette bir gün ona hesap sormaktan geri durmayacaktır. İşte Damad İbrahim Paşa devrindeki zevk ve sefa âlemleri bunlar için inşâ edilen eğlence mahâlleri, bahçeler, saray ve köşkler hesap gününü yakla-

¹¹ A.e., s. 7-8.

¹² A.e., s. 16.

¹³ A.e., s. 41.

turan âmillerden biri olmuş ve bu bakımdan, İbrahim Paşa'nın sadareti devrindeki üst tabakanın yaşayış tarzı, 1730 isyanının başlıca sebepleri arasına girmiştir."¹⁴

1730 Patrona İsyanı'nın nedenleri arasında siyasî âmilleri de kaydetmek gerekir. Halk, seferlerin uzayıp gitmesinden usanmıştı. III. Ahmed ve Nevşehirli İbrahim Paşa, lüzumundan fazla bir rehabet ve zevke düşkünlük içinde, İstanbul'dan ayrılıp sefere çıkma müşkilâtını göze alamıyorlardı. Sefer işleri, hudut kumandanlarına bırakılmıştı. Şarkta beş senedir muharebeler devam ettiği ve türlü türlü hâdiseler vuku' bulduğu, hattâ Osmanlı ordusu mağlubiyete duçar olduğu halde, İstanbul'da oturan hükûmet erkânı, ancak hudutlarda vazifeli paşalarına talimat vermekle iktifa ediyorlardı.¹⁵

Öte yandan Hemedan Muhafızı Abdurrahman Paşa, komutasında 60.000 kişilik bir kuvvet olmasına rağmen, 7 Temmuz 1730 tarihinde müdafaa için en ufak bir teşebbüste dahi bulunmayarak şehri terk ve firar etmişti.¹⁶ Bundan hemen sonra ise, Osmanlı kuvvetleri dağınık bir hâlde şark cephesini terk etmişti. Böyle bir durumda, İstanbul'daki Safevî Elçisi Rıza Kulu Han ile yapılan görüşmeler sonunda Gence, Tiflis ve Revan Osmanlılarda kalması, Hemedan, Kirmanşah ve Tebriz'in ise Safevîler'e verilmesi suretiyle bir anlaşmaya varılmıştı.¹⁷ Bu nedenle de Osmanlı hükûmeti, Tebriz Muhafızı Mustafa Paşa'ya şehrin Safevîler'e teslimi hakkında talimat vermişti.¹⁸ Ama bu antlaşma II. Tahmasb ve Nadir Şah'ı tatmin etmediğinden, Nadir Şah, ordusuyla Tebriz önüne geldi. Sadrâzam İbrahim Paşa bu meselenin muharebesiz halledilemeyeceğini anladı. Yeniden sefer hazırlıklarına başlandı, 17 Temmuz 1730 tarihinden itibaren III. Ahmed'in şark seferine çıkacağı beyan olundu.¹⁹ III. Ahmed, Üsküdar tarafına geçti. Fakat Sultan, Sadrâzam ve bâzı vezirler, hareket hususunda henüz mütereddid idiler. İşte tam bu esnada, Safevî kuvvetlerinin Tebriz'i aldıkları ve şehirde büyük bir katliam yaptıkları haberi İstanbul'da duyuldu.²⁰ Münir Aktepe'nin "*İran harpleri esnasında*

¹⁴ A.e., s. 70.

¹⁵ A.e., s. 86-87.

¹⁶ A.e., s. 91.

¹⁷ A.e.

¹⁸ A.e., s. 92.

¹⁹ A.e.

²⁰ A.e., s. 95.

ve daha ziyade bunların son safhasında görülen kararsızlık, bardağı taşıran son damla su olmuştur"²¹ kanaatine aynen katılmak gerekir.

Aktepe'nin yazdığına göre; isyanın patlak vermesinde iktidar mücadelelerinin de rolü olmuştur. III. Ahmed, Nevşehirli İbrahim Paşa'ya ayrı bir ilgi göstermiş, onu daima yüksek makamlara atamış, hatta Şehid Ali Paşa'nın eski zevcesi olan kızı Fatma Sultan'ı ona vermişti.²² Paşa, 9 Mayıs 1718 tarihinde ise sadaret makamına atanmıştı.²³ Çok tedbirli bir şahıs olan İbrahim Paşa, sadarete geçmeden önce, kendine bir muhit yapmak istemiş ve güvendiği, îtimat ettiği şahısları iş başına getirmiştir. Sadrâzamlık makamına atandıktan sonra İbrahim Paşa, devletin başlıca memuriyetlerine kendi istediği adamları nasb ettirmişti. Örneğin; yeğeni Ali Paşa'yı vezâretle taltif ettirmekle beraber, Ümmügülsüm Sultan ile izdivacını yapmış, kendi oğlu Mehmed Bey'e vezâret ihsan olunmuş ve Atike Sultan ile evlenmeleri neticesinde, hanedan ile aralarındaki rabıta derecesi biraz daha kuvvetlenmişti. İbrahim Paşa, aynı zamanda muhaliflerini, şüphe ettiği şahısları ve kendine rakip olabilecek kişileri devlet idaresinden uzaklaştırmak için çaba göstermiştir.²⁴

1730 yılına doğru uzun zamandır devlet idaresinde yüksek mevkileri işgal etmiş vezirler, hatta İbrahim Paşa'nın yakınları arasında dahi, şahsî ihtiraslar yüzünden, bir takım yeni hâdiseler vuku bulmuştur. Paşa'nın kendi damatları arasında bu şekil şahsî bir rekabet mevcût olmakla beraber, III. Ahmed'in diğer damatları dahi, İbrahim Paşa'nın, Padişah nezdindeki nüfuzuna artık tahammül edemez bir hâle gelmişlerdi.²⁵ Osmanlı ricali arasındaki ihtilâf, Patrona İsyanı'nın arefesinde, Kaptan-ı Deryâ Mustafa Paşa ile Kethüda Mehmed Paşa arasındaki münaferet dolayısıyla şiddet kesb etmişti.²⁶ Vezîr-i Âzam mevkiine göz diken Mustafa Paşa'nın ihtirasları öyle bir hâl aldı ki; sonunda İbrahim Paşa'yı ilk fırsatta devirmeye karar verdi. Padişah sefere çıkarken kolayca darbe yapabilmek için, kendinin bir kısım kuvvetlerle, kaymakam olarak İstanbul'da kalmasına muvaf-

²¹ A.e., s. 102.

²² A.e., s. 105.

²³ A.e., s. 112.

²⁴ A.e., s. 117.

²⁵ A.e., s. 122.

²⁶ A.e., s. 123.

fak olmuştu.²⁷ Hatta bir tarihî kaynakta şöyle bir malumat vardır: güya Mustafa Paşa Yeniçeri Ağasıyla bu hususta işbirliği yapmış, eskiden tanıdığı Patrona Halil'i çağırarak, onu bu işin başına geçmeye sevk etmişti.²⁸ İbrahim Paşa'nın kendi mensuplarından olan Şeyhülislâm Abdullah Efendi de Sadrâzam'a muhalif tarafa geçmişti.²⁹

O sıralarda askerî reform yapılması düşünülmüyordu, fakat bu fikirlerin uygulamaya konulması yeniçerilerin tepkisine neden olmuştur. Bu dönemde matbaanın kurulması da pek önemli bir hadise idi. Bu gelişmelerin yanında, Fransa'dan getirilen saray ve bahçe planlarına göre önemli bir imar faaliyetine girişildiği, padişah kasırları, konaklar, medrese ve çeşme gibi yapılar inşa olunduğu görülmektedir. Kağıthane'de Padişah için Versay Sarayı'nın benzeri Sadâbâd Sarayı inşa edilmişti³⁰. Aynı zamanda yeni bir eğlence tarzı oluşturuluyordu. Yazın Çırağan sefaları, kışın helva sohbetleri tertip edilmekte ve eğlencelere bol para harcanmaktaydı.³¹ Uygulamaya konulan yenilikler ciddi sıkıntılar yarattı. Bu dönemde yapılan çalışmalar ne iyileşme yaratıp devletin durumunu düzeltmiş ne de toplumun yaşam şartlarını iyileştirmiştir. Yapılan yenileşme hareketi daha çok Batı'yı taklit gibi görülmektedir.

Ahmed Refik, Damat İbrahim Paşa'nın yönetimden tasfiye ettiği kişiler Zülâli Hasan Efendi, Deli İbrahim Efendi ve İspirizade Ahmed Efendi'nin, menfaatlerinin sarsılması ve otoritelerini kaybetmesi karşısında duydukları öfkenin sonucunda, sadarete muhalif bir örgütlenmeye başladıklarını yazıyor.³² Sadrâzam İbrahim Paşa'nın Safevî Devleti'ndeki karışıklıklardan yararlanarak az bir kuvvet ile çok kazanç elde etme çabası da istenilen neticeyi vermedi. İran savaşının kötü gidişatı karşısında saray otoritesini daha çok kaybetti.

Hadiselerin şahidi olan Abdi Efendi, "*Sadrâzam İbrahim Paşa ehl-i zevk bir devletlü kendi zevk u safâsında bir kişi, rûz u şeb hay ve huy ile safâda idi*" yazmaktadır.³³ Ayaklanma nedenleri hakkın-

²⁷ A.e.

²⁸ A.e.

²⁹ A.e., s. 125.

³⁰ Çolak, a.g.m., s. 525-530.

³¹ Ahmed Refik, *Lâle Devri (1130-1143)*, İstanbul, 1331, s. 88; Eravcı, Kiremit, a.g.m., s. 81-82.

³² Ahmed Refik, a.g.e., s. 82; Eravcı, Kiremit, a.g.m., s. 84.

³³ *Abdî Tarihi 1730 Patrona İhtilali Hakkında Bir Eser*, Hazırlayan: Faik Reşit Unat,

da konuşan İ. Neplyuev'e göre; insanlar, Sultan'ın kızı ile evli olan Sadrâzam Damad İbrahim Paşa'nın on iki yıllık sadrâzamlık döneminde kendi akrabalarını hemen tüm üst düzey makamlarına, bir damadı Kaymak Mustafa Paşa'yı İstanbul Kaymakamı ve Kaptan-ı Deryâ atamasından pek hoşnut değildiler. Yeniçerilerin öfkesi özellikle çoktu, çünkü çoğu çeşitli zamanlarda İran'da savaşa gönderilmiş³⁴ ve böylece İstanbul'daki sayıları yaklaşık 5.000 kişiye inmişti (genelde 40.000 kadar olurdu), onlar da izinde bulunuyorlardı³⁵.

Abdi'nin yazdığına göre; Şah'a gönderilen elçi ile Tebriz Muhafızı Kara Mustafa Paşa'ya kaleyi boşaltıp Şah Tahmasb'ın komutanı Tahmasb Kulu Han'a teslim etmesine dair emir gönderilmişti. Tebriz'de bulunan 70-80 bin askerin buna razı olmayacağı netti. Bundan dolayı Mustafa Paşa, geceleyin yakınları ile Tebriz'den firâr etti, sabahleyin erler dağınık bir halde şehri terk etmeğe başladılar ve bu sırada kızılbaşlar tarafından bir çoğu öldürüldü.³⁶

1722 yılında, Safevî Devleti'nin başkentinin isyancı Afgan kabilelerinin eline geçmesi ile bu devletin bozguna uğramasından istifade eden Osmanlı idaresi, batıdaki zaiyatın yerini doldurmak için ordu gönderip bu devletin birçok toprağını ele geçirmişti. Bilindiği gibi; Baltık Denizi kıyılarında toprak ele geçirmek için 1700 yılında İsveç ile savaşa giren Rusya hükümdarı I. Petro, (Osmanlı literatüründe Deli Petro da denir) 1709 yılında Poltava Savaşı'nda XII. Şarl'ı yenmiş, XII. Şarl ise Osmanlı hudutlarına sığınmıştı. I. Petro, bunu fırsat bilerek XII. Şarl'ı takip etmek bahanesiyle 40.000 kişilik ordusu ile Osmanlı topraklarına girmişti.³⁷ Aslında Petro, Osmanlı'nın

Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1943, s. 27-28.

³⁴ Ekim 1722'de Kıyamcı Afgan kabileleri Şah ordusunu yenip İsfahan'a girdiler. Safevî Şahı Sultan Hüseyin Şah, tahtını Afgan lideri Mir-Mahmud'a verdi. Ancak başkent dışında olan Şahın büyük oğlu Tahmasb kendini şah ilan etti. Yalnız Hazar'ın güneybatı bölgesi onun kontrolünde idi. Çünkü imparatorluğun topraklarının büyük kısmı Afganlar'ın işgali altında idi. Doğu Transkafkasya dahil olmak üzere kuzeybatı toprakları, Osmanlı Devleti'nde idi ve Reş'ten Terek Nehri'ne kadar Hazar kıyıları Rusya tarafından işgal edilmişti. Yalnız Tahmasb'a yetenekli bir askerî lider Nadir Afşar katıldıktan sonra Şah birlikleri Afganlar'ı işgal ettikleri topraklardan çıkarabildi. Nadir, Nisan 1729'da İsfahan'ı aldı ve Tahmasb, başkente döndü.

³⁵ **AVPRİ**, fon 89, Liste:1,1720 yıl Dosya: 8, varaklar 39 arka yüzü, 40 arka yüzü, 43-53 arka yüzü.

³⁶ **Abdî Tarihi**, s. 27.

³⁷ Tofiq Mustafazade, **Avropa Diplomatiyasında "Erməni Məsələsi" və ya Türkiyəni Bölüşdürmək Planı (Rusdilli Sənədlər Əsasında)**, Bakı, 2015, s. 24.

kuvvetini sınamak ve mümkün olursa Karadeniz kıyılarına çıkmak istiyordu. Fakat, 1717 yılında Prut Nehri civarında, Sadrâzam Baltacı Mehmed Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu, Petro'nun ordusunu abluka altına aldı. Bu durum karşısında Petro barış istedi ve daha önce ele geçirdiği Azak Kalesi'ni de geri vermeyi ihtiva eden ağır barış şartlarını kabul etti.³⁸

Bu ağır yenilgiden sonra, Osmanlı Devleti ile savaşmaya gücünün yetmeyeceğini anlayan Petro, güneyde bir diğer sıcak deniz olan Hazar'ın güneybatı kıyılarını zapt etti. Gayesi Azerbaycan ve İran'ın servetleri ile bu ülkelerin ürettiği ipeğin Avrupa'ya taşınıp satılmasını kontrol etmektir. Ayrıca Afgan kabilelerinin 1722 Mart ayında Safevî ordusunu dağıtıp başkent İsfahan'ı ablukaya almalarından yararlanmak istiyordu. Bu sebeple, aynı yılın Ağustos ayında Şirvan ve Dağistan halkının, Şamahı şehrini alırken birkaç Rus tüccarını katlederek mallarını yağmalaması üzerine harekete geçti. Haziran 1722'de yüz bin kişilik ordusu ile ³⁹ Hacıtarhan şehrinden gemilerle güneye doğru giderek 23 Ağustos'da (3 Eylül) stratejik bir mevki olan Derbent Kalesi'ni ele geçirdi. Bundan rahatsız olan Sultan III. Ahmed, Rus hükümdarından kendi kuvvetleri ile ahaliyi Türk-Müslüman olan bölgeden kesin olarak çekilmesi talebinde bulundu. Aksi takdirde kendi kuvvetlerini Ukrayna'ya sevk ederek Rusya ile savaşa başlayacağını bildirdi. Bir kez daha Osmanlı ile savaş meydana geldiğinde yüz yüze gelmekten korkan I. Petro, bu ve diğer nedenlerden dolayı Derbent'te bir muhafız birliği bırakarak Rusya'ya döndü.⁴⁰ Buna rağmen, denizden az sayıda askerî kuvvet göndererek Hazar'ın güneybatı kıyılarındaki işgalini sürdürdü.

Osmanlı, Rusya'nın Safevî hudutlarında ilerlemesini durdurmak ve aynı zamanda 1699 yılı Karlofça Antlaşması'yla Avrupa'da kaybettiklerinin⁴¹ yerini doldurmak amacıyla, 1722 yılının ilkbaharında ordusunu Safevî topraklarına sevk etti. Azerbaycan'ın bir kısmını ve İran'ın Batı bölgesini kendi kontrolü altına aldı. Bunun üzeri-

³⁸ Российский Государственный Архив Древних Актов (Rusya Devlet Kadim Belgeler Arşivi) Фонд: 89 (Сношения России с Турцией), опись 3, 1711 год, дело: 16, л. 4-6.

³⁹ Бергман В., *История Петра Великого*, Том 5 (перевод с немецкого Е.Аладыш), СПб, 1844, 65.

⁴⁰ Т. Т. Мустафазаде, *Азербайджан и русско-турецкие отношения в первой трети XVIII в.*, Баку, Элм, 1993, s. 49.

⁴¹ А.е.

ne Osmanlı Devleti ve Rusya arasında savaş tehlikesi ortaya çıktı. İstanbul'daki Fransız Büyükelçisi Marquis de Bonnac'ın arabulucluğu ile iki devlet Safevî topraklarını paylaşmak için görüşmelere başladı. Uzun süren görüşmelerden sonra, nihayet 23 Haziran 1722 tarihinde İstanbul'da Rusya temsilcisi İvan Neplyuyev ile Osmanlı Reîsülküttâbı Mehmed Efendi arasında anlaşmaya varıldı. İmzalanan anlaşmaya göre; Hazar kıyısı boyunca Derbent'den başlayarak Astrabad'a kadar olan dar şerit Rusya'ya, Doğu Gürcistan, Azerbaycan'ın büyük kısmı ve Batı İran Osmanlı'ya kaldı. Taraflar, babası Afganlara esir düştükten sonra kendisini şah îlan eden II. Tahmasb'a bu antlaşmayı kabul ettirmek konusunda anlaştilar. Fakat Tahmasb bu antlaşmayı kabul etmedi. 1726 yılında muktedir bir komutan olan Nadir Afşar'ın Şah'a katılmasıyla birlikte Safevîler tekrar güçlendiler ve önce Afganları İran'dan kovdular, daha sonra ise Osmanlılar ile mücadeleye başladılar.⁴²

Şah Tahmasb'ın komutanı Afşar boyundan olan Tahmasb Kulu (Nadir) Han'ın Osmanlı Devleti'ne yönelerek Hemedan, Tebriz, Ferahan, Yazdicurd gibi önemli merkezleri alması, halkın iktidara olan güvensizliğini pekiştirmiş, nefretlerine sebep olmuştur. Sadrâzam Damat İbrahim Paşa, bu kötü durumdan ancak Sultan III. Ahmed'in Safevîlere karşı bizzat sefere çıkması ile kurtulunacağına inanıyordu. Sultan, istemeyerek de olsa sefere çıkmaya razı olmuş ve Üsküdar'a geçmiştir. Ancak Muharrem ayı geçmiş, Safer ayı çıkmış, Rebülevvel ayı girmiş olduğu halde ordu, Üsküdar'dan bir türlü hareket etmiyor; bu durum gerek ordu gerekse halk arasında huzursuzluğa sebep oluyordu. Nihayet, ordunun Üsküdar'dan hareketine karar verilmek üzere 15 Rebülevvel 1143'te (28 Eylül 1730) İstanbul'da ayaklanma başlamıştı.

İsyanın elebaşlarından olan Patrona Halil, aslen Arnavutluk'un Horpeşte kasabasından idi. Patrona isimli bir gemide levent olarak vazife görmesinden dolayı sonraları "Patrona" lakabını almıştır.⁴³ Daha sonra yeniçeri olarak 17. Orta'ya intisab etmiş, lâkin bir ayaklanmanın elebaşları meyânında tekrar ortaya çıkmıştır. İsyân bastırıldıktan sonra ise kaçmaya muvaffak olmuş, memleketine gitmiş ve oradan da İstanbul'a geçmiştir. Bu şehirde seyyar satıcılık, eskicilik

⁴² A.e.

⁴³ Aktepe. a.g.e., s. 131-132.

ve tellâllık gibi işler yapıyordu. Akşamları ise Galata tarafına geçer ve günlük kazancını meyhanelerde sarf ederdi. Günün birinde arkadaşlarından birini öldürdüğü için Galata Voyvodası tarafından yakalanarak hapsedilmiş ve idamına hükmedilmişti. Fakat Kaptan-ı Deryâ Mustafa Paşa'nın müdahalesiyle ölümden kurtulmuştu.⁴⁴ Tarihi kaynaklara göre; Patrona, İstanbul'a geldikten sonra Mustafa Paşa'nın adamlarıyla tanışmış ve onun himayesi altına girmişti.⁴⁵

Münir Aktepe'nin yazdığına göre; Patrona Halil, şüphe yok ki, kendisine gereken talimat verildikten sonra, 25 Eylül 1730 tarihinde, arkadaşlarıyla birlikte son defa toplantı yapmış ve bu toplantıda kat'î şekilde isyan günü kararlaştırılmıştı. Âsiler 28 Eylül Perşembe sabahı, Bayezid Camii haremının Kaşıkçılar Kapısı önünde toplanmaya ve teşkilatlanmaya başladılar. Müderrislerden Deli İbrahim'i de İstanbul Kadısı seçtiler.⁴⁶

Muhtelif tahminlere nazaran, başlangıçta miktarları 25-30 arasında tahavvül eden bu zorbalar, orada üç bayrak altında, üç gruba ayrıldılar; birincisi Patrona Halil'in, ikisi de arkadaşlarının idaresinde olmak üzere, üç ayrı koldan çarşıya girdiler.⁴⁷

“*Ümmet, dükkânlarınızı kapatın, şer ile davamız vardır*” diyerek çarşı ve pazarlardaki dükkanların kapatılmasını ve açtıkları isyan bayrağı altında taraftarlarının çoğalmasını sağlamışlardı. Ardından “Sipah Pazarı”na uğrayarak pek çok dükkâna saldırmış, buldukları silahları yağmalayarak güçlerini artırmışlar ve “Et Meydanı”nda toplanmışlardı⁴⁸.

Neplyuyev'e göre; Sadrâzam zamanını eğlencelerde geçirerek devlet sınırlarını savunmayı ihmal etmiş, aynı zamanda genel bir isyana neden olabileceği korkusuyla insanlardan Hemedan ve Kirmanşah'ın kaybını gizlemeye çalışmıştır. İnsanları aldatmak için, Sadrâzam İran'a sefere gidiyor izlenimi vermeye çalışmıştır. Sefer başlangıcı olarak önce 1 Safer 1143 (16 Ağustos 1730) tayin olunmuş, sonra ise bu tarih 15 Rebiü'l-evvel 1143 (28 Eylül 1730)'e ertelenmişti. Ülkede rüşvet ve yolsuzluk almış başını gidiyordu. Sadece

⁴⁴ A.e.

⁴⁵ A.e.

⁴⁶ *Abdî Tarihi*, s. 34-35

⁴⁷ Aktepe. a.g.e., s. 134-135

⁴⁸ Çolak, a.g.m., s. 525-530

bir vezir kahyası bile 40.000.000 Levkiv nakit para biriktirmişti.⁴⁹ Bu servet Erzurum madenlerinin mukaatasından ve içyağı mumlar dahil farklı şeylerin satışından elde edilmişti.

Nepluyev'in sefer ile ilgili yazdıkları Fireng Kont de Marsilio tarafından da doğrulanıyor. De Marsilio'ya göre; İbrahim Paşa, 3 Ağustos'da İstanbul'dan yola çıkıp, sonra ise tereddüt ederek geri dönmüştür. Sadrâzamın hareketlerindeki bu kararsızlık ve belirsizlik maddi kayıplara uğrayan yeniçerilerin öfkesine neden oldu. Çünkü sefere katılmak için hazırlanan yeniçeriler silah, üniforma ve atları satın almak için kendi dükkanlarını satmak zorunda kalmış (barış zamanında, yeniçeriler sanatla ve küçük ticaretle uğraşıyorlardı) ve yoksullaşmalarına neden olmuştur. Marsilio'ya göre; İran'a karşı planlanan seferden çok önce hükûmette genel bir memnuniyetsizlik vardı. Marsilio, ülkedeki mevcut karmaşık siyasî durumu doğru değerlendirmeyi başarmıştı. Örneğin; uzun süre devam eden gıda eksikliğinin, her şeyin fiyatlarının yükselmesinin, yoksulluğun (ticaretin azalması bunda önemli rol oynamıştı), İran sınırına giden askerlerden yöre sakinlerinin zarar görmelerinin halkı kızdırdığını yazmaktadır. Ayrıca fethi için birçok Müslüman kanı akıtılmış olan Tebriz'in elden çıkması⁵⁰, askerler arasında büyük kargaşaya yol açmış ve askerlerin öfkesine neden olmuştu.

İran'a gitmek üzere yola çıkan Elçi Mehmed Efendi, Tebriz yakınlarında 1 Temmuz 1730'da Kumandan Tahmasbkulu Han'a (Nadir) rastladı ve ona anlaşmanın metnini teslim etti. Nadir Han, sözleşmenin onaylanmasının Şah II. Tahmasb'ın iradesine bağlı olduğunu söyledi. Aynı zamanda Nadir Han, Mehmed Efendi'den sözleşme şartları gereği İran'a ait olan Tebriz şehrini teslim etmesini, Tebriz'deki Osmanlı muhafızına yazmasını talep etti. Mehmed Efendi, Tebriz'de bulunan Paşa'ya bir mektup yazdı. Paşa, sözleşmenin bu maddesini yerine getirmeye razı olmasına rağmen, yeniçeriler bu karara karşı çıktılar ve bir saldırı gerçekleştirdiler; fakat dört bin ölü bırakarak yenilgiye uğradılar ve geri kalanı kaçtı⁵¹. Kaçan yeniçeriler, Erzurum'da toplandıktan sonra ayaklandılar. Ayaklananlar, İstanbul'daki yeniçerilere kendi taleplerini desteklemeleri için tem-

⁴⁹ Nepluyev, **a.g. rapor**, v. 387, AVPRİ, Fon: 89 (SRT), Liste: 1, Dosya: 2, v. 39.

⁵⁰ **A.e.**

⁵¹ Nepluyev, **a.g. rapor**, v. 39.

silci gönderdiler. İsyancılar, Osmanlıların Tebriz'i aldığı zaman oradaki ev, dükkan ve kervansarayların askerlere ve Tebriz'de yerleşmek isteyen sivillere satıldığını belirtiyorlardı. Fakat, gönüllü olarak bu şehri İran'a geri veren Osmanlı Hükümeti, yeni mülk sahiplerine ağır bir darbe vurmuştu. Bu nedenle, onlar adaleti sağlamak için evlere, dükkanlara ve kervansaraylara hazineden kendileri tarafından ödenen paranın iadesini talep ettiler.⁵² Nepluyev'in yazdığına göre; Ağustos ayının sonlarında Erzurum'da yeniçerilerin isyan haberini alan Sadrâzam bu girişimden çok rahatsız oldu. Yeniçeri subaylarını çağırıp onlara Erzurum'daki arkadaşlarına sakin olmalarını yazmalarını istedi. Sadrâzam yeniçerilerin kayıplarının ödeneceğini vaat etti. Nitekim, Sadrâzamın talimatı ile yeniçerilere 70.000 Levkiv gönderildi.⁵³ Kont Marsilio'ya göre; kışkırtmanın elebaşısı olan Patrona Halil, üniforma ve diğer askerî mühimmatı satın almak için 200 Piastr, yani tüm servetini harcamıştı.

7 Eylül'de Üsküdar'daki sultan kampında toplanan Divan, Tebriz'in kaybı ve İstanbul'da yeniçerilerin arasında başlayan huzursuzlukla ilgili yöneticiler arasında fikir ayrılıklarının olduğunu gösterdi. Bazı din adamları derhal Sadrâzam'ın komutanlığı altında seferin başlamasını talep ettiler. Bu açıdan ulemâdan Mirzazade'nin durumu ilginçtir. O, İranlıların kendi topraklarını geri almalarının kanuna aykırı olmadığını; Türklerin ise kan dökerek aldıkları topraklarını kaybetmelerinin kanuna aykırı olduğunu söyledi. Ulemâ Damatzade, Şeyhzade, İstanbul Kadısı ve Reîsülküttâb bu görüşü paylaştılar. Sultanın başkentte kalması gerektiği kararına varıldı,⁵⁴ çünkü ordunun yenilmesi durumunda, Sultan'ın orada olması devlet otoritesini ciddi derecede zayıflatabilirdi. Damat İbrahim Paşa ise sefere katılmalıydı. 30 Ağustos (10 Eylül)'da karar kamuoyuna açıklandı. Birkaç gün sonra sefer tarihi 17 (28) Eylül'den 15 (26) Ekim'e ertelendi. Bu nedenle ulemâ ve halk içinde huzursuzluk başladı.

Sadrâzamın emriyle huzursuzlukların baş kışkırtıcıları sayılan ve Divan'da ona karşı çıkan Mirzazade ve diğerleri tutuklandı. Ama bu durumu kurtarmadı ve 17 (28) Eylül'de saat 10.00'da ayaklanma hızla yayıldı. Abdi Tarihi'nde yazıldığına göre; 17. Bölük'ten

⁵² A.y.

⁵³ A.y.

⁵⁴ A.y.

Arnavut asıllı Patrona Halil ve Muslu, Niğbolu sancağından Ali Usta ve daha bir kaç kişi sekiz ay önceden sık sık toplanarak meşveret etmekteydi. Nihayet İstanbul’da devlet erkânından Kaymakam Kaymak Mustafa Paşa ve Yeniçeri Ağası Hasan Ağa’dan da başka kimsenin olmamasını fırsat bilip Et Meydanı’nın ortasında bulunan sofaya bayraklarını diktiler.⁵⁵ Ruhun kötü bir adam olduğu anlaşılan Halil, gemide levendliği esnasında arkadaşlarını isyana teşvik etmiş; lâkin başarı kazanmayıp Rumeli’ye gitmek mecburiyetinde kalmıştır. O zamanlar Kaptan olan ve 1730 İsyanı sırasında Damad-ı Şehriyarî bulunan Abdi Paşa, Patrona Halil’i mahkûm olduğu idam cezasından kurtarmıştı.⁵⁶

Nepluyev, isyanın başlagıcını şöyle anlatmaktadır; isyan haberi alındıktan sonra ricâl-i devletin katılımı ile Sultan’ın huzurunda isyanın def’i için meşveret edilmiş, isyancılara isteklerinin ne olduğunun sorulması için Sultan’ın devlet ricâli ile İstanbul’a geçmesi münasip görülmüştür. Aynı günün gecesi Sultan, bir çekdiri ile karşı yakaya geçmiştir. Bu arada isyanın bastırılması için zaman kaybedilmiş, âsîlerin sayısı artmıştır.

Cuma günü sabah erkenden (29 Eylül) Haseki Ağa, isyancılara isteklerini sormak üzere Et Meydanı’na gönderilmiştir. İsyancılar, İbrahim Paşa ve damatları Sadaret Kethüdası Mehmed Paşa, Kaptan-ı Deryâ Mustafa Paşa ve Şeyhülislâm Abdullah Efendi ile yirmi sekiz kişinin daha kendilerine verilmesini istiyor, bunları ibret-i âlem için cezalandıracaklarını, mallarını devlet hazinesine aktaracaklarını belirtiyorlardı.

İbrahim Paşa, Şeyhülislam’dan zorbaların def’i için fetva alarak Sancağ-ı Şerif’i, Saray-ı Hümayun’da Ortakapı üzerine dikmişse de, katılan olmamıştı. İbrahim Paşa, Sultan’dan, isyancıları cezalandırmak için izin istemiş; fakat III. Ahmed’in yanındaki bazı kişiler, eğer çıkmalarına izin verilirse firar edebileceklerini, bu sebeple onları Saray’da tutup gerekirse âsîlere teslim edebileceğini belirttiler.⁵⁷

“İsyan 17 (28) Eylül günü öğleden önce saat 10.00’da İstanbul’un içinde bu şekilde başladı: Arnavut asıllı olan

⁵⁵ **Abdî Tarihi**, s. 29-30.

⁵⁶ **A.e.**, s. 132.

⁵⁷ **Çolak, a.g.m.**, s. 525-530.

bir yeniçeri (Patrona Halil), Erzurumlu Yeniçeri Mir Ali ve daha on iki kişi anlaşarak yeniçeri camiinde dua ettiler, pazara çıkıp yeşil sancak kaldırarak kim asıl Müslümansa onlara katılsın ve adaletsiz vezirlere karşı çıksın diye bağırdılar. 50 kişi toplandı ve onlar da başka⁵⁸ sancak kaldırarak aynı şekilde ikiye ayrılıp insanları ayaklanmaya katılmaya çağırdılar”.

Nepluyev, Yeniçeri Ağası'nın (Hasan Ağa) başlayan isyan hakkında bilgi alarak derhal isyancıların küçük bir kısmını dağıttığını, sonra 200 kişiden oluşan diğerlerine karşı harekete geçtiğini yazıyor. Ama yeniçeriler ona karşı değil, onlara haksızlık yapan hükümete karşı olduklarını, aynı zamanda onu lider olarak kabul etmediklerini söylediler. İsyancılar, Yeniçeri Ağası'na evine dönmesini önerdiler ve o da böyle yaptı.⁵⁹ Yeniçeri Ağası, atına binerek 300 kişiyle birlikte şehrin başlıca sokaklarını dolaştıktan sonra, vak'a mahalline geldi; fakat âsileri teskine muvaffak olamadı.⁶⁰

İsyanın başlaması, Abdî Tarihi'nde ise şu şekilde ifade edilir: Yeniçeri Ağası, Vezir Kahyası'na gittiğinde (kızının düğünü sebebiyle başkentte kalmıştı) kayık ile Boğaz'ı geçti ve sultan kampına ulaştı. Durumu İstanbul'da asayişten sorumlu olan Kaptan Paşa'ya anlattı. Ancak Kaptan Paşa hiçbir tesirli tedbir göremedi.⁶¹ Sultan, Haseki Ağa'yı isyancıların yanına gönderdi. İsyancılar, İbrahim Paşa'yı, Sadaret Kethüdası Mehmed Paşa'yı, Şeyhülislâm Abdullah Efendi'yi ve otuz yedi devlet adamının daha onlara teslim edilmesini talep ettiler. Bütün saray âyânları sultan kampında, Üsküdar'da toplandı. Sultan isyancıların taleplerini öğrenmek için Yeniçeri Ağası'nı gönderdi. Yeniçeri Ağası, Et Meydanı'nda sayıları iki bin kişiye ulaşan isyancılarla karşılaştı. İsyancılar, Yeniçeri Ağası'na Sultan'a karşı değil, fahiş vergilerle ülkeyi harap eden, topraklarını kaybeden hükümete karşı olduklarını belirttiler. Bu nedenle Sadrâzam, Müftü, Kaptan Paşa, Vezir Kahyası ve Reîsülküttâbın mahkemeye verilmesini istediler. Çünkü, Vezir Kahyası mukataa haklarını yalnız kendi akrabalarına vermişti. Hükümet ise ülkeyi yabancı işgalinden, koru-

⁵⁸ Nepluyev, **a.g. rapor**, v. 43.

⁵⁹ **A.y.**, v. 44.

⁶⁰ Aktepe. **a.g.e.**, s. 136-137.

⁶¹ **A.e.**, s. 136-137.

makta başarısız olup ağır kayıplar pahasına kazanılmış birçok yeri kaybetmiştir. Tebriz düşmana teslim edilmiş ve oradaki yeniçerler ise kendi kaderine terk edilmiştir. Hatta yeniçeriler, sefere hazırlanırken silah almak için dükkanlarını ve evlerini satarak para kaybettiklerini ileri sürerek faillerin kendilerine verilmesini talep etmişlerdir.⁶²

İsyancıların taleplerini öğrenen Sultan, tüm komutanları ve devlet erkânını toplayıp üç ya da dört saat boyunca, İstanbul'dan Üsküdar'a kadirgalarla taşıdı. Sadrâzam, sayıları üç bin kişiyi geçmeyen isyancılara karşı, sarayda bulunan yedi bin askere, baskın yapmayı teklif etti. Ancak Sultan III. Ahmed, istenen devlet erkânını kurban vermekle kurtulamayacağını bildiği için⁶³ bu teklifi reddetti. Bunun üzerine isyancıların sayısı giderek arttı ve onlar şehrin kapılarını kilitleyip, kimsenin şehirden çıkmaması için tedbir aldılar.

İsyancılar sadece hükümete karşı olduklarını ve başka kimseye dokunmayacaklarını duyurdular. Rum, Ermeni ve Yahudilere kendi güvenlikleri nedeniyle dışarı çıkmaları yasaklandı.⁶⁴ Tüccara da olaylar sırasında zarar görmemeleri için dükkanlarını kapatmaları emredildi. Et Meydanı'na toplanan isyancılar, dükkanlardan yalnız silahları aldılar. Neptyuev'in belirttiği gibi; isyancılara sadece bir yeniçeri ortası katıldı. Bir çoğu vezirin değişmesini arzulasa da isyancıların sayısı az olduğundan onlara katılmaya cesaret edemiyordu.⁶⁵

Neptyuev'in raporundan anlaşıldığı gibi; Cuma sabahı, (29) Eylül'de, Sultan'ın emriyle Saray'ın önüne Müslümanları ve sultanı savunmağa çağırın "Sancağ-ı Şerif" konulmuştu. Katılanlara bir kereye mahsus olarak 25 Levkiv (Kuruş) ve ayrıca günde 5 Aspren (Akçe) maaş ödeneceği açıklandı. Sultan, aynı gün onu desteklemeleri veya tarafsız kalmaları için bahriye topçularının yanına bir kişi gönderdi. Topçular isyancılara katılmayacaklarını, fakat aynı zamanda yeniçeri ocaklarından ayrılmayacaklarını beyan ettiler⁶⁶.

Âsiler, taraftar toplamak için Galata ve Üsküdar'a sancak ile elçiler gönderdiler. Padişah'ın bayrağı altında çok az kişi toplanmıştı.

⁶² **Abdî Tarihi**, s. 37.

⁶³ Neptyuev, **a.g. rapor**, v. 44-45.

⁶⁴ **A.y.**, v. 47.

⁶⁵ **A.y.**, v. 47.

⁶⁶ **A.y.**, v. 48.

Rus temsilcisine göre; “*bu, garip bir rezalet idi*”, isyancılara ise pek çok kişi katılıyordu. Sultan kampına gidenler silahsız idiler; çünkü Saray’da yeterli sayıda silah vardı. İsyancılara katılanlar ise silahları ile geldiler. Sultan güçsüzlüğünü anlayıp taraftar toplamayı durdurdu. Saray’ın kapısı kapandı. Sultan’ın emri ile harem, Üsküdar’dan İstanbul’a taşındı.⁶⁷

Sultan, taleplerini öğrenmek için isyancıların yanına tekrar bir kişi gönderdi. İsyancılar, daha önce olduğu gibi, devlet erkânının iadesini talep ettiler. Sultan bu talepleri cevapsız bıraktı. Öte yandan, akşam isyancıların sayısı otuz bine ulaştı. Asilerin seçtiği yeniçeri ağası isyancılara yağma ve şiddeti yasakladı. Yalnız isyancıları rızık temin etmek için Kaptan Paşa, Vezir Kahyası ve Reisülküttâb’ın Galata’daki evlerini yağmalamaya izin verdi.⁶⁸ Aynı gece, Sultan, Abdî Ali adında deniz subayını çağırıp, ona filo komutanlığını verdi ve onu limana gönderdi. Sultan, bu görevlendirmeye denizcilerin isyancılara katılmalarını engellemek istiyordu.⁶⁹ Cumartesi günü ise Sultan, herhangi bir önlem almak imkânına sahip değildi ve durumdan umutsuzdu. İsyancıların sayısı bir günde iki kat artarak altmış bine ulaşmıştı ve onlar topları ele geçirmişlerdi. Aynı gün, isyancılar ev hapsinde olan ulemâdan Mirzazade’yi getirip müftü seçtiler.⁷⁰ Aynı gece İbrahim Paşa, aynı zamanda Kaptan Paşa ve İstanbul Kaymakamı olan Mustafa Paşa ve Sadaret Kethüdası Mehmed Paşa azledilip “*leşlerini birer öküz arabasına tahmil edib meydanda olan zorba eşhasa gönderdiler.*”⁷¹

Neptyuyev ise bununla ilgili; “*İsyancıların sayısında sürekli bir artışı ve birçok bostancının onlara katıldığını gören III. Ahmed, Sadrâzam’ın, Vezir-i Âzam Kahyası ve Kapudan Paşa’nın tutuklanmasını emretti. Onları aynı gece boğarak katlettiler*” yazmaktadır. Neptyuev ilginç bir ayrıntı verir; Sadrâzam katledilerken önce Kaptan Paşa’nın katledilmesini rica etmiş, çünkü onun ayaklanmayı zamanında engelleyemediğini söylemiştir. 1 Ekim Pazar günü, Sadrâzam, Kaptan Paşa ve Vezir Kahyası’nın vücutları, öküzler tarafından çekilen bir araba ile Et Meydanı’na çıkarılıp isyancılara teslim

⁶⁷ A.y.

⁶⁸ A.y.

⁶⁹ A.y., v. 49.

⁷⁰ A.y.

⁷¹ Abdî Tarihi, s. 38; Çolak, a.g.m., s. 525-530.

edildi. Âsiler ise, Sadrâzam'ın vücudunu parçaladılar ve bunun Sadrâzam'ın vücudu değil, muhafızı olan ve ona benzeyen Kürkçübaşı'nın leşi⁷² olduğunu söyleyerek, vücudunu atın kuyruğuna bağlayıp Saray'a geri gönderdiler. Sultan'ın yeğeni, Sultan Mustafa'nın oğlu Mahmud'un tahta çıkmasını talep ettiklerini belirttiler. Böylece, 1 Ekim'de İstanbul'da kontrolü âsiler ele aldılar ve her yana korumalar yerleştirdiler. Bahriyeliler de isyancılara katıldılar. İsyancılar, hapis-hanelerin kapılarını açıp, mahkûmları serbest bıraktılar; aynı zamanda, kendilerinin adını kullanarak yağma yapanları cezalandırdılar ve katledip hemen küçük parçalara ayırdılar.⁷³ Sultan, kendi silahdarı ve damadı olan Mehmed'i sadrâzam olarak atadı. Yine sultanın emri ile eski Müftü Hafızullah Efendi kayığa bindirilip denize atıldı. Ancak, daha sonra, bu bilgi doğrulanmadı.⁷⁴

Münir Aktepe'ye göre; Sultan'ın konuşmak için isyancılara gönderdiği şahıslardan İspirî-zâde ve Zülâli Hasan Efendi, aslında zorbaları III. Ahmed'in hal'ine teşvik etmişlerdi. Patrona Halil ve arkadaşları ile görüşükten sonra pazartesi gecesini saat üç sıralarında Saray'a döndüler. Ulemânın meclisine girecek âsilerin, III. Ahmed'i istemediğini ve I. Mahmud'un tahta oturmasını talep ettiklerini söylediler. Daha sonra İspirî-zâde Ahmed Efendi, III. Ahmed'e giderek ona da aynı sözleri söyledi. Evvelce şaşırın III. Ahmed, sonra yerinden kalkarak Harem Dairesi'ne, yeğeni Şehzâde Mahmud'un bulunduğu yere gitti, ona uzun bir nasihat verdi, kendi evlâtlarını ona emanet ettiğini söyledi. Vakit gece yarısını geçtiği için, biat merasimi evvela saray mensupları arasında yapıldı. 2 Ekim 1730 Pazartesi sabahından itibaren, Saray kapıları açılmış, herkes serbestçe gelip Padişah'a biat merasimini icra etmişti.⁷⁵

1 Ekim akşamı Sultan III. Ahmed, yirmi yedi yıldan fazla hapiste tuttuğu yeğeni Sultan Mustafa'nın büyük oğlu Şehzâde Mahmud'u azad etti. Kürkünü çıkarıp yeğenine verdi ve ondan kendi çocukları için merhamet diledi. Sonrasında ise çocuklarıyla beraber, Mahmud'un tutulduğu odaya yerleştirildi.⁷⁶ Mahmud, o zaman 33 yaşındaydı. 2 Ekim sabahı isyancılar Eyüp'te toplandılar ve Mahmud'u,

⁷² **Abdî Tarihi**, s. 38.

⁷³ Nepliyev, **a.g. rapor**, v. 50-51.

⁷⁴ **A.y.**, v. 51-52.

⁷⁵ Aktepe. **a.g.e.**, s. 155-156.

⁷⁶ Nepliyev. **a.g. rapor**, v. 52.

sultan ilan ettiler.⁷⁷

Saray erkânı Mahmud'a gitti (25 Eylül'de) ve 6 Ekim de tahta çıkması planlandı. Yeni padişah, Sadrâzam Mehmed Paşa'yı görevinde bıraktı, isyancılar tarafından seçilen Mirzazade'yi ise müftü makamına getirdi. Yeniçeri ağalığı ve diğer yüksek makamlara da isyancıların seçtikleri kişiler atandı. İsyancıların elebaşısı olan Patrona Halil'e, Sultan, süslenmiş bir at verdi. Sultan, ayaklanmaya katılanların hiçbirine ceza verilmeyeceği vaadinde bulundu.⁷⁸ “Abdî Tarihi”nde âdi bir kasabın Boğdan valiliğine, diğer bir kişinin ise Karaman valiliğine atandığını, Sabık Kırım Hanı Kaplan Giray'ın da tekrar bu göreve getirildiğini de yazıyor.⁷⁹ Neplyuyev, Sultan I. Mahmud'un babası Sultan Mustafa'nın silahdarı olmuş Nedilli Efendi'yi Vezir Kahyası makamına, Reîsülküttâb vazifesine ise daha önce bu vazifede bulunmuş olan Süleyman'ı atadığını yazıyor.

Aynı gün eski sultanın damatları Ahmed ve Ali Paşalar katledildi, Sadrâzam İbrahim Paşa'nın oğlu Ahmed Paşa tutuklandı. Et Meydanı'nda, Üsküdar'dan getirilmiş ve kurulmuş çadırlarda toplanan isyancılar, Sultan'ın izni olmadan Yeniçeri Ocağı'na kaydolunmaya başladılar. Sayıları artık yetmiş bini geçtiğinden, yeniçerilerin kendilerinin seçtikleri Kul Ağası, yeniçeri sayının fazla olduğunu ve Hazine'nin onları maaşa bağlamaya gücü yetmeyeceğini bildirip, kaydı durdurmalarını emretti. İsyancılar bundan kızıp Kul Ağası'nı parça parça doğradılar.⁸⁰

3 Ekim Salı günü, III. Ahmed'in zehirlendiği haberi yayılsa da bu doğrulanmadı. Âsilerin İstanbul'da silahlı gezmesi yasaklandı, ancak Et Meydanı'ndaki isyancıların hepsi silahlı idi.⁸¹

5 Ekim'de, eski Sultan'ın damatları Ali Paşa ve Ahmed Paşa ile katledilen Sadrâzam İbrahim Paşa'nın oğlu da serbest bırakıldı. Neplyuyev, Sultan'ın İran büyükelçilerini serbest bırakıp barış görüşmelerini sürdürmelerini emrettiğini yazıyor. Ayrıca Neplyuyev'e göre; “İstanbul'da sahte bir Safevî prensi vardı ve güvenliği için ayaklanma sırasında koruma altında tutulmuştu.”

⁷⁷ A.y., v. 53.

⁷⁸ A.y., v. 54.

⁷⁹ Abdî Tarihi, s. 52.

⁸⁰ Neplyuyev. a.g. rapor, v. 55.

⁸¹ A.y., v. 55.

6 Ekim Cuma sabahı tüm devlet erkânı, Saray'da toplanmış, yeniçeri âsiler arka caddenin her iki tarafında silahsız ve sıra halinde dizilmişlerdi. Öğleden önce saat 10.00'a yakın ve kafasında elmas ve teleklerle süslenmiş bir sarık olan Sultan bütün erkânı ile Eyüp Meydanı'na gitti. Sultan'ın arkasında kısa mızraklı birkaç asker, âsi liderleri Patrona Halil ve Mir Ali, önde gelen din adamları, Yeniçeri Ağası ve bazı paşalar gidiyorlardı. Ardından her zamanki gibi, Sadrâzam sağ tarafta, Müftü sol tarafta gidiyordu. Onlardan sonra Mirâhur, Sultan'ın süslü atları ile geliyordu. Sultan Mahmud kendisi, bıyıklı ve sakalsızdı, çünkü ev hapsinde olduğu sürede kendisine sakal uzatmak yasaklanmıştı. Toplanan ahaliye para, bazen de Eşrefi (altın onluk) atılırdı. Yürüyüşü davul ve timpani ile saray müzisyenleri kapattı. Hepsi Eyüp Meydanı'na geldiklerinde, padişahların adeta tahta oturdukları camide Mahmud kılıç kuşandı. Tören yapıldıktan sonra, insanlar bağırarak Sultan Mahmud'u tebrik ettiler. Sultan oradan camiye gitti ve Neplyuev'e göre, bu kez top top havai fişegi (yeni sultan tahta çıkarken havai fişek atılırdı) atılmadı.⁸²

7 Ekim'de yabancı büyükelçiler, yeni sultanın tahta cülûsu ve-silesiyle tebrik için Sadrâzam'a tercümanlarını gönderdiler. Ancak tercümanları, Vezir Kâhyası kabul ederek Sadrâzam'ın diğer önemli konularla meşgul olduğunu belirtti. Sadrâzam bu anda, Patrona Halil ve Mir Ali'yi kabul ediyordu. Onlara yüksek rütbeler verildi.

8 Ekim'de Sultan, eski padişahın damadı Ahmed Paşa'yı Kaptan Paşa makamına atadı. Aynı gün eski Reisülküttâb bulunarak şehirden uzak bir saraya yerleştirildi ve Has Odabaşı yeni padişahın annesinin yardımı ile onun affını sağladı.

9 Ekim'de yeniçeriliğe yazılma durduruldu ve 10 Ekim'de yeniçeriliğe yazılan tüm yeniçerilere 25 Levkiv (Kuruş) verildi.⁸³ Âdet olarak her yeni sultan tahta çıktığında bu para dağıtılıyordu. Fakat, isyancılar dağılmadılar ve yeni sultandan isyana katıldıkları için ceza almayacaklarına dair garanti istediler. Diğer şehirlerden de askerler geldi ve onlar da hediye talep ettiler. Sultan, 11 Ekim'de af fermanını okuttu ve yeni gelenlere hediyeler dağıtmak için talimat verdi. Bundan sonra isyancılar evlerine dağıldı.⁸⁴ İsyancıların ısrarı ile Damat İbrahim Paşa'nın inşa ettirdiği saray ve Sadâbâd adlı park

⁸² A.y., v. 56.

⁸³ A.y., v. 57.

⁸⁴ A.y., v. 57-58.

harabeye çevrildi.⁸⁵

Neptyuev'in aldığı bilgiye göre; eski vezir kahyasının evinde 10 milyon Levkiv (Kuruş) ve eski sultan haremde ise yaklaşık 15 milyon bulunmuştu.⁸⁶ İsteklerinin yerine getirildiğini gören isyancılar, zorbalıklarını devam ettirmiş, İstanbul'da ne kadar hamam tellakı, sebzeçi, kaldırımcı Arnavutları, dilencileri var ise Et Meydanı'na giderek Yeniçeri Ocağı'na kayıt olmuşlardı.⁸⁷

Bunun yanı sıra isyancılar, gece-gündüz dükkânları yağmıyorlardı. 300-400 kişilik gruplar halinde bir bayrak altında toplanarak bellerinde tabancalar, ellerinde kılıçlar, iri iri baltalar ile İstanbul'a, Üsküdar'a, Kadıköy'e dağılıp, mevcut yalılara saldırmış, hatta yağma ile meşgul olmuşlardı.

Neptyuev'in daha sonraki raporundan Sultan'ın af ilanından sonra bile tüm yeniçerilerin silahlarını bırakmadığı belli oluyor. 20.000 kişi bu talebi yerine getirse de diğer 20.000'i Sultan'ın fermanına itaat etmeyerek silahla dolaşıyorlardı. Onlar sadece sayısı iki yüz olan serdengeçtileri dinliyorlardı.

Patrona Halil ve âsilerin diğer elebaşları, sürekli devlet işlerine müdahale ediyorlardı. Patrona Halil, yerli yersiz, her işe karışıyor, usûl ve âdaba riayet etmeden gelişigüzel hareketlerde bulunuyordu. Örneğin; Sultan Mahmud'un kılıç kuşanması için, 6 Ekim 1730 Cuma günü icra edilen kılıç alayı merasimine, Patrona Halil Padişah'ın önünde ve müzeyyen bir ata sade elbiseleri, fakat çıplak ayaklarıyla binmiş olarak iştirak etmişti. Diğer taraftan, Eyüp Camii'nde yapılacak olan merasime padişahın, bütün askerlerin silâhsız olarak gelmelerini emretmiş olmasına rağmen, Patrona ile arkadaşları, tam teçhizat katılmışlardı.⁸⁸ Patrona Halil tamamen şımarmış, gün geçtikçe daha cüretkâr şekilde devlet işlerine müdahale ediyordu. Örneğin; birkaç taraftarı ile Sadrâzam Mehmed Paşa'ya gelerek isyancıların seçtiği kişileri bazı makamlara atamayı talep etti. Sadrâzam, kabullenmek zorunda kaldı. Onların talebi üzerine, Mikail adlı biri Eflak Prensligi'ne atandı, hâlbuki eski sultan bu makama Mavrokordato'yu atamıştı. Sultan, serdengeçtilerin

⁸⁵ A.y., v. 58.

⁸⁶ A.y., v. 58.

⁸⁷ Çolak, a.g.m., s. 525-530.

⁸⁸ Aktepe, a.g.e., s. 161.

ellerinde silah at üstünde kıyamcılarının libası olan başlarında kırmızı sarık ile dolaşmaması hakkında ferman çıkardı. İstanbullulara, zorbalık eden ve şehrin sakinlerine sadece siyah libas giymeyi emreden âsileri dinlememeleri emredildi.⁸⁹

Yeniçeriler zorbalık etmeye devam ediyorlardı. 25 Ekim’de Patrona Halil arkadaşları ile Sadrâzam’a gitti ve yeni Vezir Kahyası Nedili Efendi’nin değiştirilmesini talep etti. Rüstem Paşa’nın vezir atanmasını, önceki reîsülküttâbın ise sürgüne gönderilmesini istedi. Kısa sürede eski reîsülküttâb sürgüne gönderildi.⁹⁰ Münir Aktepe’nin ifadesine göre; *“Hülâsa zorbalar ve bilhassa bunların reisleri ne yaptıklarının farkında olmadan, kazandıkları zaferin sarhoşluğu içinde dolaşıp duruyorlardı. Zaman zaman vezîr-i âzama giderek, ona yerli yersiz işler yaptırmak istiyor; daha olmazsa, usûl ve âdaba muhalif olarak, silâhlı bir şekilde padişahın huzuruna çıkıp şikâyetlerde bulunuyorlardı. Onların bu hâli ise, devlet mekanizmasının muntazam çalışmasına mani olmakta idi”*.⁹¹

Patrona Halil’in ve serdengeçtilerin zorbalıkları hükûmeti kesin tedbir almaya zorladı. Sultan, gizlice Kırım Hanı, Sadrâzam, Muhsin Abdullah Paşa ve Müftü Damatzade ile konuşarak durumu öğrendi, vaziyeti netleştirmek için tebdil-i kıyafet ile şehri gezdi ve insanların görüşlerini öğrendi. Muhsin Paşa aracılığı ile Sultan’a, eski yeniçerilerin isyancıları müdafaa etmeyecekleri iletildi. Patrona Halil ve serdengeçtiler halkta nefret uyandırmışlardı.⁹²

Sonuçta, Müftü ve ulemâ da dahil olmak üzere tüm saray erkânı isyancıların devlet işlerine sürekli müdahale etmelerine kızdı. Sultan, on gün zarfında isyancıların sakinleşmeleri ve evlerine dönmeleri; aksi takdirde cezalanacakları konusunda ferman çıkardı.⁹³ Patrona Halil’in bağlı bulunduğu 17. Orta’nın (bölüğün) kumandanı Halil Ağa vasıtasıyla, ocaktaki Patrona ve yandaşlarına muhalif ocak zabitleri ile irtibat kurulmuştu.⁹⁴

Muhsin Abdullah Paşa, Kapı Kethudası İbrahim Paşa, Şeyhülislâm, Damatzade, Eski Kırım Hanı Kaplan Giray, Sadrâzam ile bir-

⁸⁹ Neptyuyev, a.g. rapor, v. 84.

⁹⁰ A.y., v. 184-185.

⁹¹ Aktepe, a.g.e., s. 166-167.

⁹² Neptyuyev, a.g. rapor, v. 189.

⁹³ A.y., v. 185.

⁹⁴ Çolak, a.g.m., s. 525-530.

likte Saray'da acemi işlerini tartışmak bahanesi ile Patrona Halil ve arkadaşlarını davet ederek katledilmelerini kararlaştırdılar. Sultan'ı da bu planın uygulanmasına ikna ettiler.⁹⁵

Büyük Divan, 23 Kasım 1730'da toplandı ve hiçbir şeyden kuşulanmayan Patrona Halil ve arkadaşları Divan'a katıldı. Divan'da kızılbaşların Gence'yi kuşatması konusunda tartışıldı ve oraya asker göndermek gerektiği söylendi. Patrona Halil ve arkadaşları yüksek sesle sadece Gence'yi savunmaya değil, aynı zamanda İranlıların aldıkları Tebriz'i ve onların müttelikleri olan Rus birlikleri tarafından işgal edilmiş olan tüm şehirleri geri almaya hazır olduklarını belirttiler. Muhsin Abdullah Paşa ve diğer komplocular, Patrona Halil ile Divan'a serdengeçtilerin sadece küçük bir kısmının geldiğini anladılar. Bundan dolayı da bu husus çok önemli olduğu için sultanın kendisinin katılması ile tartışılması gerektiğini ileri sürdüler.⁹⁶

Büyük Divan'ın 25 Kasım 1730 sabahı toplanmasına karar verildi. Bunun üzerine Patrona Halil ve serdengeçtiler, saraya geldiler. Toplantı sırasında Kırım Hanı, Sadrâzam, Müftü, Muhsin Abdullah Paşa ve Kaptan Paşa görüşmelere dair haber vermek üzere sultanın odasına gittiler. Saray'da bin kadar nefer toplandı. Kaptan Paşa, sabahın erken saatlerinde 200-300 silahlı denizciyi de Saray'a getirmişti. Sadrâzam, erkânı ile Sultan'ın yanına giderek ona uygun zamanın geldiğini belirttiler. Canım Hoca (Neplyuyev onu Yanun Hoca olarak yazıyor) bahçeye isyancıların önüne çıkarak sultanın Patrona Halil ve Yeniçeri Ağası'na hizmetlerinden dolayı birinci dereceden paşa rütbesi vererek onların birini Sofya'ya, diğerini Niş'e gönderdiğini beyan etti. Canım Hoca, Patrona Halil ve Yeniçeri Ağası'nın bunu reddetmemelerini ve Sultan'dan kürk hediye almalarını istedi. Daha önce Canım Hoca kapıları kilitlemeyi emretmişti. Şüphelenmeyen Patrona Halil ve arkadaşları Sultan'a gittiler ve kendisini selamladılar. Sultan yan odaya gitti ve onun işareti ile Canım Hoca hançer ile Patrona Halil'i yaraladı. Diğerleri de Yeniçeri Ağası'nın üstüne atıldılar. Böylelikle âsilerin liderlerini etkisiz hale getirdiler.⁹⁷

Ama tarihi eserlerde Patrona ve isyanın diğer elebaşlarının katli şöyle tasvir olunur: Canım Hoca, Mehmed Paşa ve Kaplan Giray, Pehlivan Halil Ağa, İbrahim Paşa 25 Kasım 1730'da toplana-

⁹⁵ Neplyuyev, a.g. rapor, v. 190.

⁹⁶ A.y., v. 191.

⁹⁷ A.y., v. 193-195.

cak divandan önce, Saray-ı Hümâyün'da, Revan Kasrı ve Sünnet Odası'nda lâzım gelen hazırlıkları yapmış bulunuyorlardı. Zorbaları katletmek üzere silahlandırılmış otuz kadar adam, dolap ve ocak içi gibi muhtelif mahallere, geçeden yerleştirilmişti. Hiçbir şeyden kuş-kullanmayan zorbalar, birinci toplantıdan biraz farklı olarak bu toplantıya daha lâkayd ve az bir muhafız kuvvetle gelmeye başlamışlardı. Bâbüssaade'den içeri ancak zorbaların ileri gelen beş altı şahsı geçirildi. Bunlar Sünnet Odası'nda gafil yakalandılar, devlet erkânı ile birlikte İran seferine âit müzakerelerde bulundular. Patrona Halil'e Rumeli Beylerbeyliği'ni, Muslu'ya Anadolu Beylerbeyliği'ni ve Yeniçeri Ağası'na da üç tuğlu bir vezirlik ihsan ederek, kendilerinin İran seferine memur edildiği belirtildi. Bu münasebetle padişah onlara hilat verecekti. Tam bu sırada Pehlivan Halil Ağa ve etrafta gizli bulunan bütün adamlar gafil zorbaların üstüne atıldılar. Patrona Halil, Muslu Beşe ve Yeniçeri Ağası Mehmed Ağa katledildi. Daha sonrası Saray'ın ikinci ve birinci katlarında bulunan zorbalar öldürüldüler ve bazıları kaçmaya muvaffak oldular⁹⁸.

Bâbüssaade dışında bekleyen diğer âsi serdengeçti ağaları teker teker içeriye alınarak bertaraf edildiler. Neptyuyev, Canım Hoca'nın yirmi dört serdengeçtiye onların yaptığı hizmetlerden dolayı ücret olarak kaftanlar almak için sultanın odasına girmelerini söylediğini yazıyor. Serdengeçtiler, tehlikeyi sezerek, ödülü reddettiler ve kاپıya gittiler, ama kapılar kilitli idi. On altı serdengeçti Canım Hoca'nın emriyle öldürüldü, sekizi ise canlı ele geçirildi.⁹⁹

Patrona Halil ve serdengeçtilerin cesetleri saray meydanına götürüldü. Yeniçeri ağası olarak atanmış olan Muhsin Abdullah Paşa eşiğe çıktı ve Sultan'ın düşmanlarının öldürüldüğünü duyurdu. İnsanlar bu haberi çok temkinli, ama bir o kadar da memnuniyetle karşıladılar. Yeniçeriler, Abdullah Paşa'yı komutan olarak tanıdılar.¹⁰⁰ Az sonra Sadrâzam meydana çıktı; Patrona Halil ve diğerlerinin cesetlerinin denize atılmasını emretti. Aynı gün Canım Hoca'ya birinci sınıf paşa rütbesi verildi.¹⁰¹

Yakalanan serdengeçtiler ve Patrona Halil'in isteği üzerine ye-

⁹⁸ Aktepe, a.g.e., s. 175-177.

⁹⁹ Neptyuyev, a.g. rapor, v. 195.

¹⁰⁰ A.y., v. 196.

¹⁰¹ A.y.

niçeri subaylığı vazifesine atananlar idam edildi.¹⁰² O zaman Erzurum'da şüpheli bilinen serdengeçti Mir Ali'nin yakalanması ve katledilmesi için ödül kondu. Şunu da kaydedelim ki; âsilerin elebaşlarının katledilmesi ile İstanbul'a sükûnet gelmiş gibi olsa da yaklaşık dört ay sonra, 26 Mart 1731'de âsilerin öcünü almak iddiasıyla bir grup zorba, Ağa Kapısı'nı basarak Yeniçeri Ağası Abdullah Paşa'yı yaralamışlardı. Evleri, çarşı, pazar ve bedestenleri yağmalamışlardı. Sayılarını gittikçe artıran âsilerden bir kısmı Et Meydanı'na toplanıp bayrak açtılar. Fakat yeni Sadrazam, Patrona Halil Ayaklanması'nın bastırılmasında yapılan hataları göz önünde bulundurarak daha kararlı ve çevik hareket etti. İsyancılarla görüşmeyerek onlara karşı kuvvet gönderdi ve ayaklanma anında bastırıldı.

Böylece, İstanbul'daki Rus temsilcisi Neplyuyev'in raporlarının tahlili, 1730 yılı İstanbul isyanının nedenlerinden birinin Sadrazam İbrahim Paşa'nın sadareti sırasında hükümetin kötü iç ve dış politikası olduğu kanaatine varmaya imkân sağlıyor. Fakat isyanın elebaşları hiç de devlette huzurun sağlanması ve devletin gelişmesine gayret göstermemiş, zenginleşmek onların başlıca amaçları olmuştur.¹⁰³ Aynı zamanda Neplyuyev'in raporundan, ilgili görevlilerin zamanında uygun tedbirler almakla bu ayaklanmayı bastırabilecekleri de anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

Архив Внешней Политики Российской Империи (Rusya İmparatorluğu Dış Politikası Arşivi), Фонд (Fon) №89(Сношения России с Турцией)(Rusya'nın Türkiye ile ilişkileri fonu),Опись (Liste) 1. 1730 года, дело 2 (1730 yılı, Dosya 2).

Российский Государственный Архив Древних Актов (Rusya Devlet Kadim Belgeler Arşivi) Фонд: 89 (Сношения России с Турцией), опись 3, 1711 год, дело: 16

2. Kitap ve Makaleler

Abdi Efendi: **Abdî Tarihi, 1730 Patrona İhtilali Hakkında Bir**

¹⁰² A.y., v. 196-197.

¹⁰³ Çolak, a.g.m., s. 525-530.

- Eser**, Hazırlayan: F. Reşit Unat, Ankara, 1943.
- Ahmed Refik: **Lâle Devri (1130-1143)**, İstanbul, 1331.
- Aktepe, M. Münir: **Patrona İsyanı (1730)**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1958.
- Çolak, Songül: “Patrona Halil Ayaklanması’nı Hazırlayan Şartlar ve İsyanın Pây-i Tahttaki Etkileri”, **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: 12, Ankara, 2002, s. 525-530. <https://www.tarihtarih.com/syf:-268suz=3845948> (Son Erişim Tarihi: 27.03.2018).
- Eravcı, H. Mustafa; Kiremit İlker: “Lale Dönemi ve Patrona Halil İsyanı Üzerine Değerlendirmeler”. **Tarih Okulu**, Eylül-Aralık 2010, Sayı: VIII, s. 79-93.
- Бергман, В.: **История Петра Великого**. Том 5 (перевод с немецкого Е.Аладыш), СПб., 1844.
- Граф, Марсильи: **Известие о двух возмущениях, случившихся в Константинополе в 1730 и 1731 годах при низложении Ахмета III и возведении на престол Магмута I** (переведено с французского языка). СПб., 1788.
- Мейер, М. С.: “Восстание городских низов Стамбула 1730 г. (Причины и характер)”. **Народы Азии и Африки**. 1963. №: 4, сс. 77-89.
- Mustafazadə, Tofiq: **Avropa Diplomatiyasında “Erməni Məsələsi” və ya Türkiyəni Bölüşdürmək Planı (Rusdilli Sənədlər Əsasında)**, Bakı, 2015.
- Мустафазаде, Т. Т.: **Азербайджан и русско-турецкие отношения в первой трети XVIII в.** Баку, ЭЛМ, 1993.